

ŞİRVANLI AHMED HAMDİ'NİN MECÂMÎ' TERCÜMESİNİN "HÂTİME: KAVÂİD-İ KÜLLİYYE" BÖLÜMÜ

Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK,* Mehmet ARITÜRK**

Özet: Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi Osmanlı son dönem devlet adamı ve müderrislerindendir. Eğitim müesseselerinde idarecilik yapan Ahmed Hamdi, birçok eser kaleme almıştır. *Mekteb-i Sultânî*'de usûl-i fıkıh derslerinde Hâdimî'nin *Mecâmî*'ni okuturken Türkçeye çevirmiştir. *Levâmî'ud-dekâik* adını verdiği bu çalışmasında Güzelhisârî'nin *Menâfi'ud-dekâik* adlı şerhinden istifadeyle şerh usulü bir çeviri metodu izlemiştir. Bu makalede *Levâmî*'in "hâtîme: kavâid-i külliyye" bölümü Latin alfabesine aktarılmıştır. *Mecelle* ile aynı dönemde yapılmış olan bu tercümenin kavâid-i külliyyenin Türkçe formunu mukayese imkânı vermesi ve kısa izahlarıyla bu alana katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şirvanlı Ahmed Hamdi, Hâdimî, *Mecâmî*, *Levâmî*, kavâid-i külliyye.

Şirvanlı Ahmed Hamdi's Translation of Mecâmî: "Hâtîme: Kavâid-i Külliyye" Chapter

Abstract: Şirvanlı Ahmed Hamdi is one of the last period of Ottoman statesman and the important scientists. Ahmed Hamdi, who managed educational institutions, is the author of many works. He translated Hâdimî's work into Turkish language: *Mecâmî* while he was studying this book in the Mekteb-i Sultânî. He wrote this work by taking advantage the commentary of Güzelhisârî's *Menâfi'ud-dekâik*. He gave this work the name of "*Levâmî'ud-dekâik*." "Hâtîme: Kavâid-i Külliyye" Chapter of *Levâmî* was rescribe to the Latin alphabet in this article. This translation is made in the same period with *Mecelle* with the intention of providing the opportunity to compare the Turkish forms with Kavâid-i Külliyye. The short description of Kavâid will contribute to this field.

Keywords: Şirvanlı Ahmed Hamdi, Hâdimî, *Mecâmî*, *Levâmî*, Kavâid-i Külliyye.

I. ŞİRVANLI AHMED HAMDİ EFENDİ (1828/31-1890): HAYATI, ESERLERİ VE *LEVÂMÎ'* ADLI ÇEVİRİSİ

A. Hayatı

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi'nin doğum tarihi biyografi eserlerinde 1828 ve 1831 olarak verilmektedir.¹ Şirvan şehrinde doğduğu hususunda ittifak vardır.²

* Konya N. E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, muratsimsek76@hotmail.com; muratsimsek@konya.edu.tr.

** Konya N. E. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, mehmedariturk@hotmail.com.

1 Ahmed Hamdi'nin *Seyahatname* adlı eserini günümüz Türkçesine aktaran ve onun, kendisinin büyük dedesi olduğunu belirten Fatma Rezzan Hürmen, doğum tarihini 1828 olarak vermektedir (Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, *Seyahatname: Hindistan, Svat ve Afganistan*, editör: Fatma Rezan Hürmen, s. 5. Büyük Larousse Ansiklopedisi'nde ise 1831 tarihi verilmektedir (Büyük Larousse Ansiklopedisi'nde ise 1831 tarihi verilmektedir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş., XXI, 11091).

2 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral yayınevi, ts., Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, I, 249.

Eğitim sürecinde İstanbul'a giden Ahmed Hamdi tahsilini tamamlayarak müderris oldu. Encümen-i Teftiş ve Muayene Reisliği ile Meclis-i Maarif Azalığı görevlerinde bulundu. 1877 (h. 1294) yılında Sultan Abdülhamid tarafından Afganistan'a fevkalade bir memuriyetle şebbender (konsolos) olarak gönderildi. Kaleme aldığı seyahatnamesinden, önce deniz yoluyla Hindistan'a gittiği anlaşılan Ahmed Hamdi, görevi süresince Pencap bölgesinin Peşaver şehrinde ikamet etti. Bu görevde bir yıldan biraz fazla kaldı. Dönüş yolunda hac mevsiminde kutsal beldelere uğrayarak hac görevini ifa etti; Kızıldeniz ve Süveyş kanalı yoluyla önce İzmir'e, sonra da İstanbul'a geldi. Ardından Sultan II. Abdülhamid'in gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarında aktif rol aldı. 1879 yılında çağın gereklerine uygun modern bir kuruluş haline getirilen Maarif Nezareti beş daireye bölünerek, her bir daire Meclis-i Maarif üyelerinden birinin sorumluluğuna verilmişti. Bunlardan biri olan Telif ve Tercüme Dairesi Müdürlüğüne Ahmed Hamdi getirildi.³

Ahmed Hamdi 1881 (20 Kânûn-ı evvel 1297) yılında ise Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar İdaresi birleştirilerek daha geniş kadrolu Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti kuruldu. Bu heyetin başkanlığına da Ahmed Hamdi getirildi. Heyetin görevleri ise Osmanlı devletinde basılacak Türkçe, Farsça, Arapça, Bulgarca, Rumca, Ermenice kitap ve broşürlerle meşgul olmak, yabancı memleketlerden gelen çeşitli dillerde yazılmış kitapları gümrüklerde kontrol etmek ve bütün okulları teftiş etmektir.⁴

1890 (12 Cumâde'l-ûla 1307) yılında İstanbul'da vefat etti. Kabri Eyüp'tedir.⁵

İlim irfan sahibi, değerli bir şahsiyet,⁶ el-ferd, el-fâzıl el-elmai (çok zeki kimse) ve el-cihbiz (iyiyi kötüden ayıranbilgin, eleştirmen) el-kâmil el-levzei⁷ (zeki, uyanık, düzgün ve güzel konuşan) gibi sıfatlarla anılan Ahmed Hamdi'nin Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği, hatta bu üç dilde nazım ve nesir yazmaya muktedir olduğu belirtilmiştir.⁸ Oğlu Mehmed Tevfik Bey (1867-1956) son dönem devlet ve bilim adamlarındandır.⁹

B. Eserleri:

Çok yönlü bir ilim ve devlet adamı olan Ahmed Hamdi'nin Usûl-i fıkıh, fıkıh, edebiyat, mantık, coğrafya, felsefe, seyahatname gibi birçok alanda eser telif etti-

3 Mehmed Tevfik Biren, *Bir devlet adamının Mehmed Tevfik bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve mütareke devri hatıraları*, haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul: Arma Yayınları, 1993; s. XLV-XLVI; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ötüken, 1980, s. 29-30.

4 Kodaman, *a.g.e.*, 31-32.

5 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 249.

6 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 249.

7 Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991 Haz. Cavid Baysun, IV, 119.

8 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 249.

9 Abdülkadir Özcan, "Mehmed Tevfik Bey", *DİA*, XXVIII, 536-7.

ği belirtilir.¹⁰ Bu eserlerinden bir kısmı tercüme bir kısmı da telifdir. Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) *Tezâkir* adlı eserinde Ahmed Hamdî'den bahsetmiş ve onun Makamat-ı Hariri ve Türkçe Muhtasar Usul-i Fıkıh adlı eserlerine takriz yazmıştır.¹¹

1. *Usûl-i coğrafya*, Pierre-François Eugène Cortambert, çeviren Ahmed Hamdi Şirvânî, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1283, 187 s. (Diğer baskılar için bk. *Usûl-i coğrafya-yı kebîr: Nüzhetü'l-büldân li't-tenşîti'l-ihvân*, İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1292/1875, 6, 664 s.; *Usûl-i coğrafya-yı sagîr*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1301,171 s.).

2. *Suverü'l-kevâkib ve harîtatü's-semâ*, İstanbul: Tesvir-i Efkâr Matbaası, 1284 [1867 veya 1868].

3. *Makâletü'l-urefâ fi mesâilil-hükemâ*, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Gazetehanesi, 1285, 83 s.

4. *Teshîlü'l-arûz ve'l-kavâfi ve'l-bedâyî*, İstanbul: Terakki Matbaası, 1289, 171, 1, 52, 59 s. (*İlmü'l-kavâfi ve'l-bedâyî*, İstanbul: Terakki Matbaası, 1289/1872, ikinci kısım, 52, 59 s.).

5. *Tercüme-i Makâmât-ı Harîri*, Ebû Muhammed Kâsım b. Ali b. Muhammed el-Basri Hariri, 516/1122, mütercim Şirvanlı Ahmed Hamdi, İstanbul: Yahya Efendi Matbaası, 1290,1-2. c'ler (450 s.).

6. *Levâmi'ud-dekâik fi tercümeti Mecami'i'l-hakâik*, Ebû Said Muhammed b. Mustafa b. Osman Hâdimî (ö. 1176/1762); tercüme Ahmed Hamdi, İstanbul: el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876, 312 s. Birlikte ciltlenmiş.

7. *Hulâsatü'l-ferâiz fi halli'l-gavâmiz*, (1874) adında bir eseri olduğu söylenmiştir.¹²

8. *Mukaddime-i mantık*, İstanbul: el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876, 24 s. (*Levâmi'ud-dekâik* ile birlikte ciltlenmiştir).

9. *Mukaddime-i ilm-i münâzara*, İstanbul: el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876, 42 s. (*Levâmi'ud-dekâik* ile birlikte ciltlenmiştir).

10. *Risale-i bâhire fi'l-makâleti'z-zâhire*, İstanbul: el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876, 8 s. (*Levâmi'ud-dekâik* ile birlikte ciltlenmiştir).

11. *Belagât-ı lisân-ı Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1293, 128 s.

12. *Nasâyihü's-şübbân: Gençlere Nasihat*, İstanbul, Babıali Caddesi'nde 20 Numaralı Matbaa Mehmet Esat Matbaası, 1298 (1882), 144 s.

13. *Muhtasar Mantık*, İstanbul: Matbaa ve Kitabhane-i Esad, 1299, 40 s.

10 Ahmed Hamdi, *Seyahatname*, s. 6; Biren, *Bir devlet adamı*, s. XLV-XLVI.

11 Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV, 119, 225.

12 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 249; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, XXI, 11091.

14. *Medhal-i inşa*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, 148 s.; 2. bs., Dersâdet: Mahmud Bey Matbaası, 1302, 64 s.

15. *Hindistan ve Svat ve Afganistan Seyahatnamesi*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1300, 289 s. (diğer baskı için bk. *Seyahatname: Hindistan, Svat ve Afganistan*, der. Fatma Rezan Hürmen, İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi, [t.y.] (192 s.); 2. bs., İstanbul: Arma Yayınları, 1995, 172 s.).

16. *Râhnemâ-yı mükâleme-i Fârisî*, Dersâdet: Mahmud Bey Matbaası, 1301, 45 s.

17. *Tecârib-i hikemiyye ve kimyeviyye*, tercüme Ahmed Hamdi, İstanbul: Maarif Nezareti, 1301, 40 s.

18. *Kavâid-i Selîmiyye*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1302, 56 s.

19. *Türkçe Muhtasar Usul-i Fıkıh*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1302, 133 s.

C. *Levâmi'ud-dekâik fi tercümeti Mecâmi'il-hakâik* Adlı Çevirisiz

Ebû Said Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) *Mecâmi'* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Ahmed Hamdi Efendi bu eserde sadece tercüme ile yetinmemiş, özellikle Mustafa Hulûsi Güzelhisârî tarafından yapılan *Menâfi'ud-dekâik fi şerhi Mecâmi'il-hakâik* adlı şerhten (İstanbul 1273, 1308; Kahire 1288) de yararlanmıştı. Dolayısıyla şerhli bir tercüme örneği niteliğindedir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Maârif Nâzırı olduğu dönemde *Mekteb-i Sultânî* bünyesinde bir hukuk mektebi açılmıştı (1290/1873). *Mecelle*'nin daha iyi anlaşılması için Mektep müfredatına fıkıh usulü dersi de konmuştu. Fıkıh usulü dersini okutma görevi ise Ahmed Hamdi Efendi'ye verilmişti. Derste okunacak metin olarak da Hâdimî'nin *Mecâmi'* adlı eseri seçilmişti. Ahmed Hamdi Efendi bu seçimi *Mecâmi'*'in veciz bir üslupla kaleme alınmış olmakla birlikte birçok kural ve meseleyi içermesine, Hanefî ve Şâfiî geleneğinin temsil gücü yüksek *el-Mir'ât*, *et-Tavzih* ve *Cem'u'l-cevâmi'* gibi eserlerdeki önemli ve faydalı konuları toplamasına bağlamaktadır. Ahmed Hamdi Efendi talebelerin istek ve ısrarı üzerine bu eseri Türkçeye çevirmişti. Bunun yanı sıra usul konularının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla eserin sonuna mantık, münazara ve cedel ilimlerine dair Türkçe olarak yazdığı risaleleri eklemiştir. Böylece metodolojik açıdan kapsamlı bir el kitabı haline gelen *Levâmi'ud-dekâik*, o dönemde *Mekteb-i Sultânî* müdürü olan Sava Paşa (1832-1904) tarafından masrafları mektep hesabından karşılanarak bastırılmıştır.¹³

Ahmed Hamdi, kitabının girişinde yer alan ve "İhtâr" başlığını taşıyan bölümde şunları söylemektedir:

13 Ahmed Hamdi, "İhtâr", s. 1-3 (*Levâmi'ud-dekâik fi tercümeti mecami'il-hakâik* çevirisinin (İstanbul: el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası, 1293/1876) girişi); Yaşar Sarıkaya, *Ebû Said el-Hâdimî: Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 264-265; Kaşif Hamdi Okur, *Osmanlılarda Fıkıh Usulü Çalışmaları: Hâdimî Örneği*, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010, s. 100-102, 196-199.

...Bir müddetten beri Mekteb-i Sultanî Dairesi'nde açılmış olan Hukuk Mektebi'nde *Mecelle* tedris olunmakta olduğundan bunun sûret-i hasenede tahsîli keyfiyeti Maarif-i Umumiyye Nezareti celilesinin dikkatini câlib olmakla nezâret-i müşârun ileyhâ tarafından mekteb-i mezkûr ders tertîbi cetveline bir de usûl-i fıkıh ilave olunmuştur. Lakin ilm-i mezkûrda kavâid ve mesâili kesîr ve ibâresi müciz ve müfîd olan kitâb, mütebahhirîn-i müteahhirînden Ebû Said Hâdimî (tâbe serâhü) hazretlerinin gerek Hanefî ve gerek Şafîî mezhepleri üzere telif olunmuş olan *Mir'ât* ve *Tavzîh* ve *Cem'u'l-Cevâmî*' ve emsali kitapların havi oldukları bilcümle mesâil-i mühimme ve kavâid-i nâfiayı câmi' olan *Mecâmî'u'l-hakâik* nâm kitab menâfi-i nisâbi olmasıyla bunun mekteb-i mezbûrda marifet-i acizanemle tedrisine dâhiliyye nâzırı devletlü Cevdet Paşa hazretlerinin *Maarif-i Umumiyye Nezaret-i Celilesi*'nde buldukları esnada karar verilmiş olduğundan tedrisine bed'e ettiğim günden beri derse hâzır olan tullâbın ibrâm ve ilhâhıyla kitâb-ı mezkûrun tercümesine şurû ve kıyâm olunmuş idi. Maa hâzâ her ne kadar vakit müsait olup da daha arzu olduğuy vechile ibâresi tenkîh ve şevâhidi tafsîl olunamadı ise de "lâ yûdrakü küllühû velâ yûtrakü küllühû" fehvasınca hasbe'l-imbân bir suret-i hasenede terceme-i mezkûreye hitâm verilip kâffe-i usul kitaplarında olduğu gibi kitab-ı mezkûrun mukaddimesiyle sair bir takım mahallerinde bulunan bazı mesaili anlamak "ilm-i mantık"ı ve bilhassa kıyas bahsinde def-i kıyas maddeleri bütün bütün "ilm-i münâzara" ve ilm-i cedel ve hilafiyâtı bilmeye mevkûf olduğundan o ilimlerden dahi Türkiyyü'l-ibâre birer risâle tertibiyle kitabın ahirine vaz edilerek bunlara mürâcaatı lazım gelen meselelerin üzerine işaret olunmuştur. Ve bi'llâhi't-tevfîk.¹⁴

Eserin sonunda 25 Cemâdiye'l-ûlâ 1294 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir. Eserin baş tarafında ise 2 Zilkade 1293 tarihi vardır.

Ahmed Hamdi bu tercümeden sonra ayrıca *Türkçe Muhtasar Usulü Fıkıh* adıyla telif bir fıkıh usulü yazmıştır. Bu eser, Türkçe kaleme alınmış telif usul eserlerinin ilk örnekleri arasında yer alır.¹⁵

Bu yayında Hâdimî'nin *Mecâmî'i*'nin Ahmed Hamdi tarafından yapılan *Levâmî'u'd-dekâik* adlı Türkçe çevirisinin "hâtîme: kavâid-i külliyye" bölümü latînze edilmiştir. Bu çalışma *Mecelle* ile aynı yıllarda yazılmış bir tercüme olmak, küllî kâidelerin Türkçe çevirisini göstermek ve *Mecelle* ile mukayese imkânı vermek bakımından dikkat çekmektedir. Bunun yanında kısa şerhi ile de ilim dünyasına katkıda bulunacaktır.

Çalışmada mümkün mertebe orijinal metin korunmuştur. Bununla birlikte "kimesne" kelimesinin "kimse" şeklinde ifade edilmesi gibi küçük bazı tasarruflarda bulunulmuştur. Ayrıca kâideler tarafımızdan baştan sona numaralandırılmıştır.

14 Ahmed Hamdi, "İhtâr", s. 2-3.

15 Okur, *a.g.e.*, s. 197.

II. ŞİRVANLI AHMED HAMDİ EFENDİ'NİN *LEVÂMÎ'U'D-DEKÂİK Fİ TERCEMETİ MECÂMÎ'İ'L-HAKÂİK* ADLI ESERİNİN “HÂTİME: KAVÂİD-İ KÜLLİYYE” BÖLÜMÜNÜN LATİN ALFABESİNE AKTARIMI¹⁶

HÂTİME

Bir Takım Kâide-i Külliyye veya Ekseriyyet Üzre Cârî Olan Fevâid-i Mühimme-i Nâfiyâ Beyan Eder

1. Sünen-i sitte ashâbı Hz. Ömer radiyallâhü anh'den rivayet ederler ki Hz. Hâtemü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâyâ hazretleri “İnneme'l-a'mâlü bi'n-niyyât” yani “ahkâm-ı a'mâl ancak niyetledir” buyurmuşlardır.

Meselâ muktezâyı şehveti üzere bir fiili işlemeye muktedir olan mükellefin o fiili terk etmesi eğer Allâh Teâlâ hazretlerinin azabından korkusundan ise sevâba nâil olur; eğer (Allah) korkusundan değilse sevaba nâil olmaz.

İşbu hadîs-i şerîfe evâil-i kavâid-i *Mecelle*'den olan “**bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir**” kâidesi lazım gelir.

Meselâ mahall-i bey' ve şirâ olan çarşıda zâkir olan kimsenin niyet ve maksadı eğer mevzi-i gaflet-i nâsda ibâdet etmekten ibaret ise tenhada zikirde ziyade ecir ve sevaba nâil olur. Eğer halk beyninde takva ve vera' ile ittisâfı maksadıyla olur ise sevabı olmayıp belki riya demek olacağından günah işlemiş olur.

2. Bir mahalde helal ile haram içtima ettikde haram helale galebe eder.

Bunun birçok misalleri vardır. Ez-cümle bir hayvanın ebeveyninden biri eti yenir ve diğeri eti yenmez nev'inden olunca ol hayvanın eti dahi ekl olunmaz. Meselâ bir kelm bir koyuna aşır o koyun dahi doğursa kuzusunun eti âmme-i meşâyih indinde haram olur. Ve hakeza...

3. Bir şeyin hurmetine delâlet eden delil ile hiline delâlet eden delil teâruz ettikde muhrim mübâha galebe eder.

Meselâ bir şeyin helal olmasına bir delil ve haram olmasına bir diğere delil bulunsa delil-i muhrim, mübâhi neshetmiş demek olur. Çünkü eşyâda asıl olan ibâha olmakla eğer mübâhi mutaahhar itibâr olunsa tekrâr-ı nesh lazım geleceğinden delil-i muhrim muahhar itibâr olunmalıdır. Burada nesihten murad tağyîr-i asl manasına olmakla ibâha-i asliyyenin hükm-i şer'î olmaması suâli vârid olmaz. Ni-tekim kitapta tafsilâtı murûr eyledi.

¹⁶ Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, *Levâmi'u'd-dekâik fî tercemeti Mecâmi'i'l-Hakâik*, İstanbul: Mustafa Efendi Matbaası, 1293. Hâtîme: “Kavâid-i Külliyye” bölümü, s. 277-312.

4. Mübâşirle yani bizzat fâil ile mütesebbib müctemi' oldukda hüküm ol fâile muzâf kılınır.

Meselâ bir kimseyi sirkate veya katle veya kat-'ı tarîka delâletle sebep olan kimse sârik ve kâtil itlâf ettiği şeye zâmin olmayıp belki mübâşiri zâmin olur. Zira o kimse fâil-i muhtârdır. Diğerinin onu şerre delâletini kabul etmemeli idi. Bunun *Mecelle'*de misâl-i diğeri dahi vardır. Ve kitapta dahi tafsilâtı murûr eylemiştir.

5. Bir fiilin hükmü fâiline muzâf kılınır ve mücbir olmadıkça âmirine muzâf kılınmaz.

Maddesi dahi bu dördüncü maddeye tevafuk eder. Şöyle ki eğer sirkate delâlet eden kimse sârikı icbâr eylese ol zaman sirkat âmirine muzâf kılınır. Bu icbâr da (*Minah*)¹⁷da olduğu üzere beş mahalde bulunabilir.

1. Âmir sultan olur.
2. Âmir memurun efendisi olur.
3. Memur sabî olur.
4. Memur diğer bir kimsenin kölesi olur.

5. Âmir diğer bir kimsenin hâtinde kuyu kazmasıyla emrederek memur dahi kuyuyu kazdıkdâ ona bir hayvan düşerse kazan kimse zâmin olup ba'dehû zamân âmire râci olur. Çünkü bu surette âmir illet manasına olan sebep makamında olmakla sâkita o zâmin olur.

6. Nâsın isti'mâli bir hüccettir ki onunla amel vâcib olur.

Nitekim *Mecelle'*den 36. maddede "**Âdet muhakkemdir**" dahi bu manadadır ki bu da "*Mâ raâhü'l-müslimûne hasenen fe-hüve 'indallahi hasenun*" hadîs-i şerîfi mûcibince örf ve âdet birçok mesâil-i fıkihta mercû'î ilâhîdir. Hatta bunu bir asıl kılarak usulde dediler ki "**delâlet-i âdet ve isti'mâl-i nâs ile hakikat terk olunur.**"

Bazıları âdet ve isti'mâl elfâz-ı müterâdifiedendir dediler. Kaldı ki mekiliyyet ve mevzûniyyeti mansûs olmayan şeylerde **İmâmeyn** indinde örf ve âdete itibâr olunmayıp lâkin **Ebü Yûsuf** indinde onlarda dahi muteberdir. Misâli, bir tâcir bir sûkta bir şeyi bey' ettikde semenin hulûl ve tecili tasrih olunmaz ise -hâlbuki o belde ehlinin âdeti aldıkları şeyin parasını her hafta cumadan cumaya bir mikdâr-ı malum vermek olsa- bey oraya munsarif olur. (Hafî olmaya ki) örfle şer' teâruz ederse örf şer'a takdim olunur. Hususiyle yemin bahsinde. Meselâ bir kimse firâş, bisât üzere oturmamaya yemin etse Kur'an'da yerin bisât ve firâş olduğu musarrah olduğu halde yerde oturabilir.

17 Bu eser, *Minehu'l-gaffâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*'dır. Müellif Şihâbüddin Muhammed et-Timurtâşî'nin (ö. 1598/1006) kendi eseri *Tenvîr'e* yazdığı şerhtir.

7. A'ýândan ibrâ caiz olmaz lâkin davasından ibrâ caiz olur.

Yani eğer dâr ve metâ' gibi a'ýândan olup dava olunan şeyin bazısı üzerine ikrâr veya inkâr veya sükût ile musâlaha olursa bu ibrâ ve sulh **İbn-i Semâ'a'nın İmâm Muhammed**'den rivayet ettiğine göre sahih olmaz. Çünkü müdde'î bu ibrâ vasıtasıyla bazı hakkını istîfâ edip bâkînin aynından ibrâ etmiş olur ki a'ýândan ibrâ bâtıldır. Zira müdde'î o şeyin küllîsi onun olmasına şehâdet etmek için şahit bulur ise müdde'î için bâkiyi ahz etmek caiz olur. **Şeyh-i İslâm** ve **İmâm Zahîrî'd-din** bununla iftâ ettiler. Lakin zâhir rivayette davayı bakiden ibrâ sahih olur. Bu surette fukahânın "a'ýândan ibrâ bâtıldır" kelimelerinin manası şöyle olur ki: A'ýândan ibrâ bâtil olup yani ibrâ olunan şey müdde'â aleyhin mülkü olmaz. Bu cihetle müdde'î bu a'ýâna muzaffer olur ise ahzi caiz olur. Lakin kazâ davası istimâ olunmaz. Kaldı ki dava olunan şeyin sulhtan sonra bakisinin davasından ibrâ eder ise şöyle ki "ben ondan ibrâ ettim" veya "onda olan husumetimden veya bu şeyden ibrâ ettim" dedikten sonra bir beyyine buldukda şehâdetleri kabul olunmaz. Zira bu ibrâ ile müdde'înin hakkı sâkıt olur. Her ne kadar buna da İbn-i Semâ'a muhalefet etmiş ise de işte sulhun hilesinin biri budur ve diğeri dahi müdde'â aleyh bedelden bir âhar şeyi ziyâde ederek bâkîden ıvaz etmiş olur.

8. Ivazın eczâsı muavvazın eczâsına taksim olunur, şartın eczâsı eczâ-i meşrûta taksim olunamaz.

Misali: Kitapta murûr ettiği üzere bir kadın zevcine (*talliknî selâsen 'alâ elfin*) yani "bu bin kuruşu almak üzere beni talâk-ı selâse ile tatlık et" dedikde eğer zevci bir talâkla tatlık ederse İmâm-ı Azam indinde meblağ-ı mezbûrun edâsı talâk-ı selâseye şart olduğundan o bin kuruştan bir şey alamaz. İmâmeyn indinde talâk-ı selâsenin ıvazı olduğundan bin kuruşun üçte bir kısmını alır.

9. Ecirle zamân cem' olmaz.

Meselâ gasb olunan bir ev veyahut hayvan sahibine red olunduktan sonra sahibinin mağsûbun menâfiini davaya salâhiyeti kalmaz. Çünkü menâfiin bedelini vermek misl-i gayr-i ma'kûl ile kazâ olup bu misillü kazâ ise nasla sâbit olageldiğinden ve burada ise gâsıb menâfiin bedelini vermek hususunda nas bulunamadığından mal sahibinin gâsıbdan menâfi davasına hakkı olamaz.

10. İhtilâf-ı esbâb ihtilâf-ı a'ýân menzilesindedir.

Meselâ bâyi' mebiin semenini kabz etmezden evvel mebii müşteriye semen-i mezbûrdan ekalle yine iştirâ etse caiz olmaz. Lakin bu müşteri diğer birine sattıktan sonra bayi-i evvel semen-i evvelden ekalle alabilir.

Çünkü ihtilâf-ı esbâb ki akdin ihtilâfıdır ihtilâf-ı a'ýân yani mebî makamında olmakla iki semen beyninde ribâyı müsbit olan şüphe-i mukâbele olup muharremâtta şüphe dahi hakikat gibidir. Lakin müşteri-yi sânidan veya mevhubun lehden veya

mûsâ leh'den almış olsa veya sattığı semen miktarına veya bir kavilde ondan ziyâdeye veya cins-i semenin ihtilâfıyla veyahut nakd-i semenden sonra veya mebîde ayb-ı hâdis ile tagayyür ettikten sonra alır ise caizdir.

11. Bir şey bâtil oldukda zımnında olan şey dahi bâtil olur.

Meselâ bir kimse menkûhasının nikâhını bilâ özür diğer bir miktar mehirle tecdîd eyledikte nikâh-ı sâni bâtil olduğundan zımnında olan mehir dahi lağv olur.

12. Asıl bâtil oldukda bedele intikal olunur.

Meselâ bir kimse bir ay müddetle bir ev îcâr ettikde bunda hilâl-i şehir asıl olup lakin akit esna-i şehirde olursa itibâr-ı hilâl müteazzir olduğundan bedeli olan eyyâm itibâr olunur.

13. Manî' zâil oldukda memnû da zâil olur.

Mebîde müşterinin elinde bir ayb-ı hâdis oldukda mebîi redde mani olur. Lakin bu ayb-ı hâdis muâlece ile yahut kendi kendine zâil olsa ayb-ı kadîmi sebebiyle red edebilir.

14. İki müfside teâruz ettikde hafifini irtikâbla zararı ekal olan müfsideye riayet olunur.

Meselâ mecrûh bir kimse secde ettikde cerahatinden kan akacağını bilse kâid olduğu halde îmâ ederek namaz kılmalıdır. Zira hadesle kâim olarak namaz kılmaktan hadessiz îmâ ile kılmak ehvendir.

15. Esbâb, ahkâm için matlûbdur.

Yani delâil-i akliyye-i kelâmiyye ve sem'îyye gibi esbâb-ı akliyye ahkâm-ı şer'îyye-i asliyye veya fer'îyye ifadesi için matlûbdur. Yoksa zâtları için matlûb değildir.

16. Bir şeyin istidâmesi aslıyla itibâr olunur. Yani bir asıl üzerine bina olunmuş olan fer'in istidâmesi mebnîyyün aleyhi olan aslıyla itibâr olunur.

Bu cihetle Zeyd'in Amr'a hibe etmiş olduğu köleyi rücuuyla kadı hüküm etmezden evvel dahi itâk edebilir. "Asıl sâkıt oldukda fer' sâkıt olur" kâidesi dahi buna yakîn bir kâidedir.

Meselâ aslın berâeti, kefilin berâetini müstelzim olur, kefilin berâeti aslın berâetini müstelzim olmaz.

"Bazı kerre asıl sâbit olmadığı halde fer' sâbit olur." Bir kimse "Zeyd'in Amr'da şu kadar alacağı vardır bende ona kefilim" demiş olsa Amr onu inkâr etse o parayı kefilin vermesi lazım gelir.

17. Asıl olan, bir şeyi bulunduğu hâl üzere ibkâ etmektir.

Yani o şeyin tagayyürüne malumat olmadığı için eskiden bulunduğu hal üzere baki olmasıdır. Bu da ekser ulema nezdinde gayrin istihkâkına **hüccet-i dâfiadır** yoksa **illet-i müsbite** yani hükm-i şer'îyi müsbit değildir. Zira hükmü mücip olan bir delilin vücûdu hükmün bekasına delâlet etmez. Çünkü bir şey diğer bir şeyin hudûsünü mücip olur, istimrârını mücip olmaz.

18. Müctehidin bir fiilden ihbârı vucubu ifade eder; *Kâfiye*'de olduğuna göre. Ve *Hidâye*'de olduğuna göre nedbi ifade eder.

Yani müctehid bir fiili mukallide ihbâr etse *Kâfiye*'ye nazaran mukallidine vâcib ve *Hidâye*'ye nazaran mendûb olur.

19. Asıl berâet-i zimmettir.

Meselâ mütlef ve mağsûbun kıymetinde ihtilaf olundukda kavil gârimindir. Zira asıl olan zâidden berâettir. Ve keza (kıymeti olan şey ile) tefsir etmezden evvel (bir şey) veya (bir hak) ile ikrâr etse kavil yemini ile beraber mukırrındır.

20. Sıfât-ı ârızada asıl ademdir.

Meselâ şirket-i mudârebede kar olup olmadığında ihtilaf olursa ademi asıl olduğuna binaen söz mudâribin olup sahib-i sermaye kar olduğunu ispata muhtaç olur.

Ve keza ikrârla veya beyyine ile bir kimsenin zimmetinde deyn sâbit olsa medyûn eda veya ibrâyı iddia eyledikte kavil dâyinin olur.

Lakin sıfat-ı sâbitede asıl vücuddur. Mesela bıkrdır diyerek alınan cariye ve süt-lüdür diyerek alınan koyun veya ekmeğçidir veya katiptir diyerek alınan gulâmın bu sıfatını müşteri inkar eder ise kavil bayiin olur.

21. İztırâr gayrin hakkını ibtâl eylemez.

Meselâ açlık iztırârıyla bir adam bir kimsenin malını ekl etse sonra tazmîn eder ve eğer bir kimse üzerine sâil olan deveyi katl ederse sonra tazmîn eder.

22. Mümkün oldukça i'mâl-i kelâm ihmâlinden evlâdır. Eğer mümkün olmaz ise ihmâl olunur.

İmdi şer'an veya âdeten bir mani bulunmadıkça kelâm hakikatinde isti'mâl olunur. Ve eğer hakikatinde isti'mâlden bir mani bulunursa mecaza gidilir. Bir kimse yemin etse ki bu undan ekl etmem, ekmeğinden ekl etse hânis olur; lakin undan ekl etse hânis olmaz. Lakin kelâmın ne hakikat ve ne de mecaz manasını murad etmek mümkün olmazsa ihmâl olunur. Nitekim kitapta murûr eyledi.

23. İtibâr makâsîd ve niyyâta olup elfâza değildir.

Bu cihetle dediler ki lafz-ı âmmı niyyetle tahsîs yalnız diyânette caizdir. Meselâ bir kimse hangi bir kadını tezvîc etsem tâliktır dedikte bu lafz-ı âmmdır. Sonra falan beldedeki kadınları niyyet ettim der ise hatta **Hassâf** indinde diyâneten ve kazâen tasdik olunarak âmm tahsîs olunur. Nitekim kitapta murûr eyledi.

24. Eymân elfâza mebni olup ağrâza mebni değildir.

Bu cihetle üç şey vardır ciddi ve hezli ciddidir. Yemin ve nikâh ve talâktır. İşte bu kâide evvelki kâideden müstesnadır.

25. Ef'âl-i mübâha ancak bir kimseyi adem-i ezâ şartıyla olur.

Meselâ sayd etmek helaldir; lakin nâsa mazarrat ettiği vakitte haram olur.

26. İkrâr rücû'la red olmaz.

Bir kimse bir malı ikrâr eder ise sonra ikrârından rücu' edemez. Belki ikrâr ettiği şeyin edâsı lâzım olur.

27. Gayr üzerine ikrâr caiz olmaz.

Zira gayre ikrâr hüccet-i kâsıradır. Çünkü mukırrın velâyeti nefesine maksurdur, gayre tecavüz etmez. Mûcir icâra verdiği ev "sair kimsenindir" der ise icâre fesh olmaz.

28. Gayrin mülkünde tasarrufla emir bâtıldır.

Zira sair kimsenin izinsiz ve velâyetsiz malında tasarruf caiz değildir. Bu cihetle insan nefsi için istikrâz edebilir. Ama kendi için istikrâza sair bir adamı tevkîl etmesi bâtıldır. Fakat bundan bazı mesâil müstesnadır. Meselâ seferde refîki fevt olan kimse metânını istihsânen bey edip parasını veresesine getirebilir. Ve hâkeza.

29. Bir şeyin hıl veya hurmeti veya taharet ve necaseti delîl-i kati ile sâbit oldukda bu şeyde ancak yakînle zail olur.

Meselâ yani şekk ile zail olmayıp belki kendisi gibi bir yakîn ile zail olur. Meselâ bir delîl-i kati bir mahalde bir şeyin hıl veya hurmet veya tahâret ve necâsetinin sübûtuna delâlet ederse hilafına kendisi gibi bir delîl delâlet etmeyince tağayyür etmez. Meselâ bir suyun veya sevbi veya döşemenin tahareti yakînen malum oldukda necaset isabet etmesinde şekk olunursa necis diye hüküm olunmaz.

30. Hükm-i şer'înin ibkâsı sebebinin bekâsından müstağnîdir.

Meselâ namazın vücubunun sebebi vaktin cüz-i evveli olup o cüzde şüru' olunmaz ise cüz-i sâniye ve ondan tahrîme sığacak cüze kadar müntehi olur. Yani sebep nihayet bulmakla hüküm nihayet bulmaz. Nikâhın şühûdu fevt olduklarından sonra nikâh yine baki kalır.

31. Bekâ ibtidâdan esheldir.

Meselâ Zeyd bir dârı Amr'a hibe ettikten sonra nısfının hibesinden rücû ile o dârda şüyû' ihdâs eyledikte şüyû-u târî hibenin bekasına mani olmaz. Nitekim tafsilâtı kitabın 37. sahifesinde murûr eylemiştir. Lakin ibtidâen müşâ' olan şeyi hibe sahih değildir.

32. Kaviyyi zayıf üzerine bina fasittir.

Meselâ tâhir kimse ma'zûr kimsenin arkasında namaz kılamaz.

33. Hukuku yalnız olarak bey' etmek caiz değildir.

Bir kimse arazisini bey etmeden hakk-ı şirbi bey' etmek caiz değildir. Ve keza sahrada haşîşi ve havada kuşu ve ırmakta suyu satmak caiz olmayıp lakin suyu havzında hıfz ederse satabilir.

34. Deyni deyne bey' bâtıldır.

Çünkü bey' şeran malı mala mübadele etmeye derler. Deyn ise mal olmadığından beyi caiz olmaz.

35. Beyyineler hilâf-ı zâhiri isbat için şer' olunduğu gibi yemin dahi aslın ibkâsı için şer' olunmuştur.

Ve eğer böyle olmaz ise sâbiti isbat lazım gelir.

36. Tâbi hükümle ifrâd olunmaz.

Meselâ bir hayvan bey olundukda karnında bulunan hamlini başkaca bey ve hibe etmek caiz olmaz.

37. Tâbi metbûun sukûtuyla sâkit olur.

Meselâ fâris fevt oldukda sehmi dahi fevt olur.

38. Tâbi metbûuna takaddüm edemez.

Me'mum imâma takaddüm edemez.

39. Mülkün sebebinin tebeddülü zâtının tebeddülünün makâmına kâimdir.

Sadaka verilen şeyden, sadaka verilmesi caiz olmayan kimseye hediye edilebilir. Çünkü sadaka hediye tebeddül eder.

40. Teberru ancak kabz ile tamam olur.

Meselâ hibe kabzsız olamaz.

41. Kesret-i ilel ile tercih vâki olmaz.

Şahidin çokluğuyla iki şahid-i âdile tercih olunamaz. Nitekim murûr eyledi.

42. İmâmın raiyye üzerine tasarrufu maslahata menûttur.

Meselâ şeran padişah velisi olmayan maktûlün katiline sulh veya kısas etmesi lazım gelir yoksa af etmesi lazım gelmez.

43. İnsanın hakk-ı hâlisinde tasarruf ancak cârı mütezarrır olmadığı halde sahîh olur.

Meselâ bir kimse komşusuna zarar ederse evine pencere açamaz. Mârrîn ve âbirîne zarar ederse evinin üzerine sokağa doğru cenah çıkaramaz.

44. Fâideyi teksîr etmek masîri ileyhi tercih eden şeydendir.

Meselâ bir şeyde fâide ziyade olursa fâidesi az olan şeye tercih olunur.

45. Üzerine deyn terettüp eden kimse bulunmayınca ondan diğerine deyni temlik caiz olmaz.

Meyyitin terekesinde veresinin biri mevcut malı alıp meyyitin alacağını diğer vereseye havale edemez. Meğerki medyûn mevcut olup kabul ede.

46. Tenâkuz nefsi üzere sıhhat-i ikrârı men etmez.

Şahitler şehâdetlerinden rücu edip meclis-i hükümde hüküm olduktan sonra tekrar ketm etseler rücûlarına itibâr olunarak şehâdetleriyle itlâf ettikleri şeye zâmin olmalarıyla hüküm olunur. Lakin kable'l-hüküm zâmin olmazlar.

47. Mûcibin husulü indinde müceb üzerine tansîs şart değildir.

Hibede kabzdan sonra mülk sâbit olur. Daha buna malik oldum demeye hacet kalmaz; ve keza beyde kabulden sonra dahi mülk sâbit olur.

48. Tansîs tahsîsi mûcib olur.

Ve eğer böyle olmaz ise bir şeyi diğere tahsîsin faidesi olmaz ve bâb-ı ribâda kıyas nas üzerine tercih olunmak lazım gelir.

49. Burhânla sâbit 'ıyânla sâbit gibidir.

Zira burhânla sâbit ilim, istidlali olduğundan yakîn olmakta zarûriye müşâbihtir.

50. Delâlet-i nassla sâbit olan şeye ancak hilâfına sarih bulunmadığı vakitte itibâr olunur.

Çünkü delâlet-i nass lügaten mefhum olan hükmünün illeti vasıtasıyla lazım-ı müteahharine delâletine derler. Nassla sâbit olan şey sarihtir. Nitekim kitapta murûr eyledi.

51. Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur.

Meselâ aklıktan ölüm derecesine gelen adam meyyeden ancak sedd-i ramak-ı cû' edecek derece ekl edebilip ziyade ekl edemez.

52. Hayavânâtın cinâyet ve itlâfi hederdir.

Lakin râkip bindiği hayvanın basmasıyla ve ısırmasıyla itlâf ettiği şeyi tazmîn eder.

53. Şer'in cevâzı zamâna münâfi olur.

Meselâ cevaz-ı şer'îyle itlâf olunan şey mütlifi tarafından tazmîn olunmaz. Bu mesele kitabın 151. sahifesinde memur, emr olunduğu vecihle memurun bihi ityan etmek sukût-ı kazâyı hâvi olur mu meselesine râcidir. Oraya müracaat oluna.

54. Dâr-ı İslâm'da ahkâm-ı şerîyyeye cehil özür değildir.

Meselâ bir kimse dâr-ı İslâm'da bulunduğu halde ahkâm-ı şerîyyeyi bilmelidir.

55. Cehil ancak ahkâma hâcet vâki olmadığı vakitte özür olur.

Dâr-ı harpte bulunan İslam için salavâtın şer' olduğunu bilmemek özürdür, ki bildikten sonra kazâ lazım olmaz.

56. Hakikat delâlet-i âdetle terk olunur.

Meselâ et yemem diye yemin eden kimse hıncır eti yer ise İmâmeyn indinde bu âdet olmadığı için hânis olmaz; lakin İmâm (indinde ise) tefâhüm cihetiyle hânis olur. Nitekim kitabın 74. sahifesinde murûr eyledi.

57. Hüküm intihâ-i illeti ile müntehi olmaz

Bazıları beka-i hüküm beka-i illetten müstağnidir demişler ise de lakin ensep olan hüküm sebebin bekasından müstağni olduğu gibi illetinin dahi bekasından müstağni olmaktır denilmesidir. Nitekim murûr eyledi.

58. Hüküm cinste itibâr olunur efrâta olmaz.

Meselâ sefer gibi ki meşakkat cins-i müsâferede itibâr olunur yoksa ferd-i misafirde itibâr olunmaz. Bu cihetle gerek ibâdet ve gerek fisk hangi sefer olur ise olsun misafir namazı kasr eder.

59. Haram şübühâtla sâbit olur.

Meselâ bir şeyin hurmet ve hilliyetinde şüphe olunursa hurmetiyle hüküm olunur.

60. Def-i mefâsit celb-i mesâlihden evlâdır.

Meselâ bir kadına gusül vâcib oldukda sütire bulunmadığı halde guslü tehir eder.

61. Kendisi üzerine vâcib olmayan verilmiş şey istirdât olunur.

Bir garaz-ı sahih olmayarak verilen rüşvet gibi.

62. Bir garaz için verilen şeyin baki oldukça istirdâdı caiz olur.

Meselâ bir kimsenin diğerine borcu var garazıyla verdiği parayı sonradan borcu olmadığı tebeyün ederse baki oldukça aynıyle istirdâdı caiz olur.

63. Âhâdının zanniyyeti ile beraber mecmuunun kat' üzere delâleti delil-i akli inzimâmıyla caizdir. Nitekim Telvih'te muharrerdir.

Çünkü âhâdın hükmü mecmuun hükmüne muhaliftir. Meselâ her biri zanni olmakla beraber mecmu-u rivayâtın heyet-i mecmuaları tayini ifade eden hadd-i tevâtüre baliğ olabilir ki buna **mütevâtiru'l-ma'nâ** derler. Nitekim murûr eyledi.

64. Umûr-u bâtında şeyin delili o şey makamında kâim olur.

Meselâ muhtinin talâkı gibi ki zevcesine "enti câlisün" diyecek iken "enti tâlikun" dedikte talâk vaki olur. İmdi burada bülüğ akıl ile beraber olduğu halde batinî olan sehv ve gafletsiz akılla amel makamına kâimdir. Ve keza müşterinin işтира etmiş olduğu bir hayvanın cerahatine müdâvât etmesi o hayvanı redde mani olur.

65. Düyûn emsaliyle kazâ olunur.

Çünkü deyn zimmette sâbit olan vasıftır aynı ile kazâ olunmaz. Öyle olmaz ise intikal-i araz lazım gelir. Bu cihetle dediler ki kazâ-i deynden sonra ibrâ sahihtir. Zira kazâ ile sâkit olan şey mutalebedir, asl-ı deyn değildir. Binaen aleyh dâyin berâet-i iskatla ibrâ ettiği vakitte medyûn eda ettiği şeyle dâyine ricat eder.

Lakin berâet-i istifâ ile ibrâ ederse ricat edemez. *Kınye*'den mervî olduğu üzere bir kimse birisinin deynini teberruan eda eylese sonra talib, vech-i iskat üzere matlubu ibrâ eylese müteberri' teberru ettiği şey üzere rücu eyleyler.

66. Tecezzi kabul etmeyen şeyin bazısını zikretmek küllisini zikretmek gibidir.

Meselâ bir kimse zevcesine nısıf veya sülüs talâkla taliksin der ise kadın talâk-ı vâhidle tatlik olur.

67. İkrârdan rücu bâtıldır.

Meselâ hür bâliğin ikrâr ettiği şey, üzerine lazım olur. "**Kim ki kendi tarafından tamam olan şeyi nakzelmeye sa'y etse sa'yi merdûttur**" kâidesi buraya münasiptir.

68. Sâkit avdet etmez.

Varis vasıyyeti sülûsten ziyade olmak üzere icazet verdikte ric'at edemez. Zira icazetle hakkı sâkit oldu ve keza mâ-i kalil teneccüs ettikten sonra üzerine mâ-i carî akıp sonra kesildikte suyun o necaseti avdet etmez.

69. Sirayet umûr-u şerriyyeden olup umûr-u hakikiyyeden olmaz.

Bu cihetle gayri müslim mecnunun velisi İslâm'ı kabul ettikde mecnunun dahi İslamiyetiyle hüküm olunur.

70. Sükût ma'rız-ı hâcette beyandır.

Meselâ bir bakire kızdaki velisi tezvîci hususunda istizân eyleyince sükût etmesi izindir. Sâir vakitte ise (sâkîte bir söz isnat olunmaz). Meselâ bir kimse bir ecnebi malını sattığını görse sükûtu o ecnebiyi malını satmaya vekil kılmış olmasını bildirmez. Ve sual cevapta iade olunmuş addolunur. Tafsilâtı kitabın 55. sahifesinde murûr eyledi.

71. Şüphe ile sübût isbat-ı ibâdetde kifayet eder.

Delîle müşâbih olan şey ile bir hükmün sübûtu ibâdetde kifayet eder. Meselâ isbât-ı ibâdet için sahabî ve tabiin asırlarından sonra hadîs-i mürseli ve adalet şartıyla haber-i vâhidi kabul etmek bu sebebe mebnidir.

72. Vâkıfın şartı Şâri'in nassı gibidir.

Yani vâkıfın vakfettiği hususunda şartı vücûb-ı amelde nass-ı Şâri' gibidir ki hilafıyla amel olunamaz. Lakin bundan bazı mesele istisna olunmuştur.

1. Vâkıf (nâzır-ı vakfın) azl olmamasını şart etmiş olduğu halde kadı nâzırı adem-i ehliyeti sebebiyle azl edebilir.

2. Vâkıf vakfettiği dârın bir seneden ziyade icar olunmamasını şart etmiş olduğu halde nâs bir sene icara rağbet etmez ise veyahut bir seneden ziyade icarda fukaraya menfaat görülse kadı vâkıfın şartına muhalefet eder, lakin nâzır-ı vakf (muhalefet) edemez.

3. Vâkıf kabri üzere okunmasını şart etmiş olsa tayin bâtıldır.

4. Vakfın fazla gallesini falan mescitte her gün sual eden kimseye verilmesini şart etmiş olsa da (kayyim) gerek sual etsin ve gerekse etmesin hangi mescitte olursa olsun fukaraya tasadduk edebilir.

5. Her gün müstehikkine şu kadar et ve ekmeğ verilmesini şart etmiş olsa kayyim o ekmeğin ve etin kıymetini dahî verebilir.

6. Kadı tarafından İmâmın malum olan hissisi üzere eğer (âlim-i müttekî) olursa ziyade kılınabilir.

7. Vâkıf, vakfın adem-i istibdâlini şart etmiş olduğu halde sonra vâkıf hakkında tebdil aslah olur ise kadı tebdil etmeye fetva verilmiştir. Ve keza kadı hıyanetsiz nâzır-ı vakfı azl edemez. Eğer azlederse ikinci, mütevellî olamaz.

73. Cemî' vücûhuyla bir şey diğerine müsavi olmazsa o diğer ilhak olunmaz.

Bu cihetle İmâm-ı Azam sefih olan baliğ âkili sabiye ilhak etmeyerek üzerine hacr vaz' etmedi.

74. Şer' hücceti, beyyine veya ikrâr veya nükûl üzerine kasretmiştir.

Bu cihetle şehâdet, davâ-yı hukukda farzdır. Lakin hudûdda şahit muhayyerdır.

75. Zarar izâle kılınır.

Hıyâr-ı şart ve şüfa ve emsâli ebvâb-ı fıkıh bu kâideye mebnidir. Nitekim kitapta murûr eyledi.

76. Zarûrât mahzûrâtı mübah kılar.

Açlıktan mevt haline varınca ekl-i meyte helaldir.

(Bir iş zik oldukda müttesî' olur) kâidesi bu kâideye münasiptir ki cemî ruhas-ı şeriyye bu kâideye mebnidir. Meselâ misafirin hal-i seferde iftar-ı savmı ve emsal ibadat ve keza bey bi'l-vefâ denilen bey-i emanet ve mümâteleyi def için hıyâr-ı nakd-i semen gibi.

(Hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur) kâidesi dahi bey bi'l-vefanın tecvîzini ima eder.

77. Zarar zararla izale kılınmayıp belki zararsız izale kılınır.

İki kimse beyninde müşterek olan dârı şerikin birinin tamiri lazım gelmez. Eğer biri kd'dan izinsiz tamir ederse şerikine ricat edemez.

78. Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izale kılınır.

Bunun misali sâbıkta murûr eden iki mefsede teâruz edince zararı az olan kısmı irtikap olunur kâidesinin misalidir. (ani ve muktezi teâruz eddikde mani takdim olunur) kâidesi o kâideye yakın bir kâidedir. Meselâ bir adam borçlusunun yanında rehin koymuş olduğu malını âhara icar ve bey edemez.

79. Zarar-ı âmmın defi için zarar-ı has tahammül olunur.

Meselâ tarîk-ı âmma mail olan duvarın zararını âmmeden ref etmek için yalnız sahibini ızarla hedmi lazım gelir. Ve bu kâideye binaen erbab-ı taam taamın bahasını gabn-ı fahiş derecesine getirse tes'ir lazım gelir ve bu cihetle İmâm-ı Azam nâsa hiyel-i şeriyye talim eden müfti-yi mâcin ve tabib-i cahil ve mükari-yi müflis üzerine âkıl bâliğ oldukları halde hacr vazını icap ettirmiş.

80. Zarar bi-kaderi'l-imekân medfû' olur.

Bu cihetle baba evladına nafaka vermediği için habs olunur. Ve keza buğâtın deminin hilli dahî bu kâideden müstenbat olur.

81. Taaddi ile zamân mu'âvazâta muhtastır.

Meselâ mekîlât ve mevzûnât ve aded-i mütekâribden bir kimse bir şey gasp ederek elinde hâlik olursa mislini tazmîn eder ve eğer mislini itaya kadir olamazsa **İmâm** indinde husumet ettiği günde ve **Ebû Yusuf** indinde gasb gününde ve **İmâm-ı Muhammed** indinde mislin inkıtâi gününde olan kıymetini eda eder ve eğer mağsûb misli olmaz ise gasb gününde olan kıymetini vermek lazım gelir.

82. Zulmün defi vâcib ve takrîri haramdır.

Meselâ izinsiz gayrin mülkünde tasarruf gibi ki bu zulümdür. Zulüm îzâyı mûcip olduğundan bu da menhiyyün anı olmakla defi lazım gelir.

83. Âdet muhakkemedir.

Bir kimse falan kimsenin evine ayak basmam diye yemin eyledikte hâfiyen ve mütene'ilen ve râkiben dahi dahil olamaz. Çünkü hakikatte vaz-ı kadem hâfiyen olup ötekiler âdetledir.

84. Âdet-i muttaride şart makamına tenzil olunur.

Sâbıkta murûr ettiği üzere bir tacir bir çarşıda bir şey bey edip semenin hulûl ve tecilini tasrih etmeyip lakin o beldede bayi her Cuma günü semenden bir miktar şey almak müteâref olsa beyansız bey oraya sarf olunur. Zira örfen maruf olan şey şartan meşrût gibidir. Ve misafir ücretini tayin etmeksizin hane ve camiye dahil olması ve dellal ücreti ve istiğlâle muadd olan akar da bunun gibidir. Misal-i sâbık (**beyne't-tüccar maruf olan şey beyinlerinde meşrût gibidir**) kâidesine de misal olabilir. (**Âdet muttarit veya galip oldukda muteber olur**) kâidesi bu kâidelerin teferruatındandır. Bu vecihle dediler ki bir kimse bir beldede mutlak olarak denânîr ve derâhîme bey etse o beldede ihtilafı maliyetle beraber ihtilafı revaçla nükûd da muhtelif olsa bey ağlebe sarf olunur. Ve kezalik ücreti beyan olunmayarak kassâra verilen kirbâs Dahi şehâdet-i zahirle icareye haml olunur.

85. Örf nass-ı fukahaya muhalif olmadığı vakitte hüccet olur.

Meselâ riba taalluk eden emvalden nas vârid olmayan şeyde keylî veya veznî olmasında örfе itibâr olunur. Ama hakkında keylî veya veznî olduğuna nas vârid olan şeyde örfе itibâr olunmaz. Nitekim murûr eyledi.

86. İtibâr vasfın iki cüzünün birinedir.

Yani cüz âhar indinde bulunur. Meselâ bir kimse zevcesine “bu iki dâra dahil olsun (olursan) taliksin” dedikte eğer duhulü vaktinde ikisi de mülkünde olursa talik olur. Ve eğer evvelki mülkünde ve sâni gayrde olursa bi'l-ittifak tâlik olmaz. Ve eğer aksi olursa yine tâlik olur.

87. İtibâr nassan melfûza olup maksuda değildir.

Meselâ talâkta, afv-i kısasta muvâza'a ki bunlarda lafza itibâr olunur.

88. İtibâr elfâzadır.

Bu ibarede terdid kabilinden olup yoksa hakikat-i halde ikinci evvelkinin ay-
nıdır.

89. İtibâr meâniyedir yoksa elfâz ve mebâniye değildir.

Mesela bir kimse zevcesine (aleyye et-talâk) dese cumhur indinde talâka dahi niyet etmiş olsa talâk vaki olmaz.

Bu kâidelerin biri diğerini nefyeder demek ki bu iki türlü rivayet olunmuş. Nitekim bey bi'l-vefada ihtilaf olunup bazıları rehindir dediler, her ne kadar müteâkideyn ona bey dahi derler ise de yine garazları rehindir. İmdi tasarrufatta itibâr meâniyedir dedikleri budur. Ama bazıları bey bi'l-vefâ hakikatte beydir. Zira bey lafzıyla cereyan ediyor. Bu cihetle "ibret elfâzadır meâniye değildir" denilmiştir.

90. İtibâr gâlib-i şâyiadır, nâdire değildir.

Meselâ sinn-i rüşd yirmi beş yaş olduğu şayidir. Lakin bazı sefih kimse yirmi beş yaşında bile reşid olmaz ise de **Ebû Hanife** indinde sefhin hacri yirmi beş yaşına değildir.

91. İlet kendi cinsinden ziyade ile tercih olunur.

Burada illetten murad bâb-ı tercihte kâin kesret-i usûldür. Yani cins-i vasıf veya nev-i vasıf bulunan makîsun aleyhdır.

Meselâ mesh-i ra'sde denildiği gibi ki o mesihtir sair memsûhât misillü tekerrürü mesnun olmaz. Meselâ teyemmüm ve mesh-i cevrap ve cebire gibi ki bu İmâm-ı Şafî'nin mesih rükündür gasil gibi tekrarı sünnet olur dediği kavlından evladır. Zira kesret-i usûl şöhret gibi vasfın kuvvet ve lüzumunu ifade eder. Nitekim kitapta bab-ı kıyasta murûr eyledi.

92. Şeyin hükmünün adem-i sübûtu şerâitinin adem-i sübûtundandır. Yoksa hükmü ref değildir.

Meselâ zevcesine "bu dâra dahil olsun (olursan) boşsun" denildikte dâra dahil olmayınca boş olmaz. Nitekim kitabın 166. Sahifesinde buna dair bahis murûr eylemiştir.

93. Zâhîrle amelde asıl olan nâsdan zararı def etmek içindir.

Meselâ sağır-i mümeyyizin bey ve şîrâsını görüp velisinin sükutu sağırın ticarete mezun olmasını vâcib kılar. Eğer böyle olmaz ise nâsa zarar ilka eder.

94. Mazarrat menfaat mukabelesindedir.

İbare-i diğerle **külfet nimete ve nimet külfete göredir**. Meselâ şari-i âmmda maktulün diyeti beytülmale ait olması velisi olmayanın diyeti dahi beytülmale ait olduğu içindir. Zira beytülmal aldığı şey mukabilinde o dahi verecektir.

95. Câhil hakkında fetva müçtehid hakkında ictihâd gibidir.

Yani vücub-ı amel ve lüzum-ı imtisâlde onun gibidir. Kitabın 275. sahifesinde murûr eden “**ictihâdla ictihâd nakz olmaz**” kâidesi dahi buraya münasip gibidir. Filvâki iki müçtehidin içtihadı veya bir müçtehidin birbirine münâfi iki türlü içtihadı biri diğerini nakz etmez. Nitekim Hazreti Ebû Bekr’in içtihadına Hazreti Ömer’in içtihadı muhalif olduğu halde ikisiyle de amel olunduğu gibi Hazreti Ömer’in bir hadisede iki türlü içtihadı birbirini nakz etmemiş olduğu dahi bi’l-icmâ sâbittir.

96. Vücudunun aslına muhtas olan fer‘, aslının vücuduna delâlet eder.

Bu cihetle şerâyi-i men kablênâ da olup hakkında nesih vârid olmayan ahkâm ile bize amel vâcib olur.

Fer‘den murad delâlet-i nas ile sâbit olan şeydir. Darp ve şetm ve gayrisi gibi ki asla muhtas olmakla mâadâsından hükm-i şeriyle mümtaz olmuşlar. Burada asıldan murad ya te’fif gibi ibarenin medlûlüdür veya menât-ı hükm veya îzâ gibi lüğaten illet-i mefhûmedir.

97. Kadim kıdemi üzerine terk olunur.

Bu cihetle bir pencere kadîm olursa sonradan hadis olan bir özür için kapanmaz. Lakin (**zarar kadim olmaz**) kâidesi bu kâideye muhaliftir. Meselâ bir kimse nin birçok zamandan beri gayrin mülkünde tasarrufu kıdemi üzere terk olunmaz.

98. Aslın adem-i sübûtuyla beraber bazı kere fer sâbit olur.

Eğer Zeyd’in Amr’in zimmetinde şu kadar kuruş alacağı vardır ben de kefilim der ise Amr inkar ettikde o kimse Zeyd’e zâmin olur. Yani Amr inkar ederse Zeyd parayı Amr’dan alır. Nitekim murûr eyledi.

99. Hükm-i şer‘îsiz olan her bir şart bâtıldır.

Ved’ia için zamân şartı gibi.

100. Vesâil için makâsıdın ahkâmı vardır.

Marifetullâha nazar vesâilendir. Marifetullâh vâcib olduğu gibi nazar dahi vâcibdir. (Tercümanın kavli her hususta kabul olunur) kâidesi buraya münasiptir. Meselâ ikrâr olmadığı vakitte şehâdete gidildiği gibi müddeî veya müddeâ aleyhte acemi oldukda tercümeye gidilir. Hatta hudûd ve hukûkda dahi tercümanın kavli kabul olunur. (**Dilsizin de işâret-i ma’hûdesi lisanla beyan gibidir**)

101. Her bir şey ki onda bir âhar şeyin manası ola onun hükmü de bu şeyin hükmü olamaz.

Şehâdet-i Huzeyme gibi ki ona kıyasen diğer bir sadık kimsenin şehâdeti iki şahit makamına kâim olamaz.

102. Delil ile sâbit olmayan bir şeyi icmadan mâadâ bir şeyle ilzam mümkün değildir.

İstîshâp gibi ki bu istîshâp bizim indimizde huccet-i dâfiadır, müsbite değildir. Huccet-i dâfia dediğimiz onunla hükm-i şer'î sâbit olmadığı; adem-i hüküm adem-i delile müstenittir. Bu cihetle mefkudun malı varisler beyninde taksim olunamadığı gibi mefkut dahi murisinden irs alamaz. Çünkü adem-i irs def' babından ve ahz-i irs isbat babındandır.

103. İttihâd-ı hükümle beraber ihtilâf-ı sebebe itibâr yoktur.

Meselâ mukatiller ile fukaraya ganimetten nasip verilmek lazım gelir. Çünkü mukatiller arzı zahir-i a'dâdan vikaye eyledikleri için ganimete müstahak oldukları gibi fukara dahi batınen yani dua ile vikâye ederler.

104. Bir kimse gayr için mülkün isbâtına o gayrin ihtiyâr ve medhali olmaksızın mâlik değildir.

Bu cihetle hibede kabz mevhubun lehe lazım gelir.

105. Tağyîr-i hakikatte azimet için tesir yoktur.

Bu cihetle nafakası için babası gâib olan oğlunun metânını satması caiz olur. Her ne kadar oğlunun malından kendisi için nafaka takdiri caiz olmazsa da ve keza niyyetle fâil tahsisi dahi bu kabildendir. Nitekim eğer bu dârda gusül olunursa şöyle olsun denildikte kâil falan kimsenin gusletmesini niyet ettim diyemez. Nitekim kitapta murûr eyledi.

106. A'yânın tecili sahih olmaz.

Bu cihetle tecil şartıyla bey fasit olur. Cevaz-ı selem hilaf-ı kıyâstır.

107. Tasrihin mukabilinde delâlete itibâr olunmaz.

Nitekim kitabın 181.sahifesinde misali murûr eyledi.

108. Hatası beyyin olan zanna itibâr olunmaz

Meselâ bir kimse fecr tulû etmiş ve vakti geçti diyerek salât-ı işâyı kazâ etmeden fecr salâtını eda ettikten sonra zannının hatasına vâkif olup yani daha fecr tulû etmemiş olduğunu teyakkun ederse fecr namazı bâtil olur. Ve keza Zeyd'in Amr'a borcu var zannıyla verdiği parayı borcu olmadığı tahakkuk ettikde geri alabilir.

109. Bâb-ı itikâdâtta zanniyyâta itibâr olunmaz.

Yani zanniyyât ile itikadiyyât sâbit olmaz.

110. Tagayyür-i ezmân sebebiyle ahkâmın tagayyürü inkâr olunmaz.

Yani mescidin kapısını mukaddema kapamak caiz değil iken şimdiki zamanlarda sirket çoğaldığı için namaz vaktinin gayrinde kapanması tecvîz olunması gibi.

111. Sabinin fiili buluğdan evvel kerâhetle tavsif olunmaz.

Çünkü mekruh fiilinden mensiz (yasaksız) terki ityânına râcih olan fiildir ve teklif ehliyet-i mükellefe mevkuftur. O da akıl bilmelekeye mevkuftur; buluğ ise akıl bilmeleke makamına kâimdir.

112. Sâhib-i haktan niyâbet ve vekâlet ve velâyetsiz bir kimseye diğer bir kimse hasım nasb olamaz.

Zira husumet şer'an mehcûr ve intisab dahi îzâdır bu da haramdır.

113. Hatta itimat olunmaz ve onunla amel de olunmaz.

Fukaha dediler ki bir kadının kadı-yı âhara olan kitabı iki kimsenin şehâdeti olmadıkça kabul olmaz. Lakin bazı maddede “**mükâtebe muhâtaba gibidir**” demişler.

114. İbrâ-i âmmdan sonra dava istimâ olunmaz meğerki hakk-ı hâdis sebebiyle ola.

Zira ibrâ-i âmm ile müddeinin cemii hukuku sâkit olur. Sâkit da avdet etmez. Lakin dava sonradan hâdis bir hakla olursa istimâ olunur.

115. Delilden neşet eden ihtimal ile hüccet olmaz.

Bu kâide zahiren itikadiyyâta göredir. Çünkü onda yakîn matluptur. İhtimalde dahi yakîn olmadığından onunla hüccet olamaz. Lakin bu kâide fûruda da olabilir. Meselâ merîzin varislerinin birine deyn ile ikrârı diğer varisler kabul etmedikçe caiz olmaz. Çünkü mal kaçırmak sebep-i mevte müsteniddir. Ama hal-i sıhhatinde ikrârı caiz olur ve o halde olan ihtimal tevehhümdür. “**tevehhüme itibâr yoktur**”. İkrarın hüccetine mani olmaz.

Ve keza “**ihtilaf ve tenâkuzla hüccet olamaz.**” İhtilaf-ı şühûd gibi ki nisâb-ı şehâdet tekmlil olmadığından onunla hak sâbit olamaz.”**Lakin mütenâkuzun aleyhine olan hükme hâlel gelmez.**” Nitekim şahitler şehâdetlerinden rücu ile tenâkuz etseler evvelki şehâdetleri üzerine olan hüküm bozulmayıp mahkumun bihi şahitler tazmîn ederler.

116. Kendi nefsinde menâfi kâim olmaz.

Bu cihetle gâsıp menâfi-i mağsûbu tazmîn etmez. (Meşayih-ı Hanefiyye) de-

diler ki mağsûbun veled ve neması gâsıbın yedinde emanettir. Hâlik olursa gâsıp tazmîn olunmaz. Lakin sahibi istedikte vermez veya teaddi ederse tazmîn olunur.

117. Mevrid-i nassda içtihadla mesâğ yoktur.

Meselâ kadı hîn-i zebhinde tesmiye olunmayan mezbuhun beyini ve eklini tecvîz edemez. Çünkü icthadla kıyasın sıhhati ferî'de adem-i nassla meşrûttur. Burada ise nass vâridir.

118. Sebeb-i şer'îsiz bir kimse bir kimsenin malını ahz etmek caiz olmaz.

Yani gasben veya sirkaten bir kimsenin malı alınamaz. Alınırsa aynı istirdad veya kıymeti veya misli tazmîn olunur.

119. Bir kimse diğer bir kimsenin mülküne izinsiz tasarruf edemez.

Bu dahi zahirdir.

120. Kâdî'nin hükmü şer'a muvafık olmadığı halde nafiz olamaz.

Vasisi olan yetimin malında kâdî'nin tasarrufu caiz olamaz.

121. Sultana emr-i masiyette itaat olamaz ancak itaat emr-i marûfta yani şer'a muvafık umûrda olur.

Fukaha dediler ki imâmın fiili umûr-ı âmmeye müteallik şeylerde şer'a muvafık olmadıkça emri nafiz olmaz. Meselâ imâm için velisi olmayan maktûlün kisasını af sahîh olmaz. Lakin kisas veya sulh ederse sahîh olur.

122. Avâırız-ı cüziyye ile hükm-i aslî sâkıt olmaz.

Meselâ nisyan ve seferle ve hapisle namaz sâkıt olmaz.

123. Hükm-i aslî olduğu halde sâbit olan şey avarızla sâkıt olmaz.

Bu kâide evvelki kâidenin müradifidir.

124. Özürlü caiz olan şey özürlü zevaliyle bâtil olur.

Meselâ su bulunmamak özürlüyle teyemmüm olundukda su bulundukda teyemmüm bozulur. Ve hakeza.

125. Ahzi haram olan şeyin îtâsı da haramdır.

Meselâ rüşvet ve riba gibi. "İşlenmesi memnu olan şeyin istenmesi dahi memnudur." Meselâ yalan yere yemin etmek memnu olduğu gibi yalan olduğunu bildiği bir madde hakkında muhataba da yemin vermek memnudur. Lakin davay-ı sâdika eden bir müddeî müddeâ aleyhine nükûl ricasıyla tahlîf etmek bu kâideden müstesnadır.

126. Bir zamanda sâbit olan şeyin bekâsıyla hükmolunur.

Meselâ zaman-ı mazide bir şey birinin malı ise müzîl bulunmadıkça sonra da onun mülkiyetiyle hükmolunur. Ve “**Emr-i hadisin akrab-i evkâtine izâfesi asıldır**”) kâidesi buraya münasiptir. Meselâ üzerinde necaset görüp ne zaman isabet etmiş olduğunu bilmez ise en sonra muhdis olduğu zamandan beri kıldığı namazı iade eder. Ve keza bir kimse bir mal ikrâr ettikten sonra fevt oldukça mukarrun leh hal-i sıhhatinde ikrâr etti, verese hal-i marazında ikrâr etti deyince kavil veresinin kavli olur.

127. Zaruret eclinden mubah olan şey miktarıyla takdir olunur.

Misâli ekl-i meyte hususunda geçti. Ve keza esvaba isabet eden kedinin bevlinin zaruret eclinden affıyla iftâ olunduğu gibi lakin evâniye isabet ettikde tathîrinde suûbet olmadığı için affolunmadı.

128. Gayr-i kıyasla sâbit olan şey üzerine diğer şey kıyas olunamaz.

Şehâdet-i Huzeyme gibi ki murûr eyledi.

129. Beliye cihetiyle âmm olan şey kazıye cihetiyle hafif olur.

“**ez-Zarûrât tubîhu'l-mahzûrât.**”

130. Mübâşir mütaammid olmazsa da itlâf ettiği şeye zâmindir.

Meselâ kitapta murûr ettiği üzere mübâşir ismen ve manen ve lafzen illettir, telef malüldür. Bu cihetle kâtil-i muhtîye maktülün diyeti tazmîn olunduğu gibi gâsiba dahi gasp ettiği şeyin misli veya kıymetini tazmîn olunur.

131. Mütesebbib ancak teammüdle zâmin olur.

Meselâ bir müdi vedîaya bir sârık delâlet ettikde zâmin olur. Zira hıfzı lazım olan şeyin hıfzını terk ediyor. Lakin birinin malını sirkate dal olan mütesebbib zâmin olmayıp mübâşir zâmin olur. Nitekim murûr eyledi.

132. İnsan ikrârıyla muâhaz olur.

Misali murûr eyledi. “**Kim ki bir şeyi vaktinden evvel istical ederse mahrumiyetle muâteb olur.**” Meselâ ecel-i mevûdu erişmeden murisini katleden kimse irsten mahrum olur.

133. Farzla bidat beyinde mütereddid olan kimse için o şeyin ityânı terkinden evladır.

Telif-i ilm-i kelam gibi ve hakeza...

Bidat ile sünnet beyinde tereddüt eden kimse için o şeyin terki evladır.

Lübs-i ahmer gibi ve hakeza...

Vâcible bidat beyninde mütereddit kimse için o şeyin ityânı evladır.

Cevâmide tedris ve zikr-i cehri gibi ki musallîlerin huzuruna mani olduğu için bidattir.

134. Nassan veya delâleten takyîde delîl kâim olmadıkça mutlak itlâkı üzere cari olur.

Nitekim misali mutlak bahsinde ber-tafsil murûr eyledi.

135. Mazlum gayre zulmedemez.

Zira zulüm haramdır. Mazlumiyyet onu mübah kılmaz. Meselâ mağsûbun minh için diğer birinin şeyi gasp etmek mesrûkun minh için sirkat etmek caiz olmaz.

136. Bir kimse bir şeye mâlik olsa o şeyin zarûrâtından olan şeye de mâlik olur.

Meselâ bey-i dâre kenefi ve emsali şeylerde dahil olur ki onlara da malik olur.

137. Misâl-i cüzî kâideyi tashih edemez.

Belki izah eder. Nitekim "İntifâ-ı hâs, intifâ-ı âmmı mûcîp olmaz."

138. Şarta muallak olan hükmün sübûtu şartın sübûtuyla olur.

Dâre dühülle şart olunan talâk dühül olmadıkça vaki olmaz. "Vaadler sûret-i taliki iktiza eder" kâidesi dahi buna yakın bir kâidedir. Meselâ bir kimse sen şu malını falan adama sat. Eğer parasını vermez ise ben veririm dese malı alan kimse akçeyi vermez ise bu vaadi ettiği için o kimsenin akçeyi vermesi lazım gelir.

139. Bir hâdisede makzıyyün aleyhin davası ve beyyinesi istimâ olunmaz.

Fukaha dediler ki kadı şehâdet-i şühûtle hükmettikten sonra şahitler rücu ederler ise hüküm münfesih olmaz. Çünkü şahitlerin evvel kelamı ahiriyle mütenakız olduğundan tenâkuzla hüküm münfesih olmaz. Belki şahitler şehâdetleriyle itlâf ettikleri şeyi tazmîn ederler. Zira nefisleri üzere sebab-i zamân olan itlâfı ikrâr ettiler. Kadı ise kazâsından rücu edemez.

140. Âdette mümteni olan şey hakikatte mümteni gibidir.

Bu cihetle mukarrun lehe mukırrın ikrâr ettiği şey lazım gelir. Çünkü âdeten bir kimse gayrisine kizb olarak ikrâr etmez.

141. Bir kimse bir şey işleyip işlememesinde şek ettikde kâide işlememesidir.

Meselâ bir kimse vuzû edip etmemesinde şek etse muhdistir veya mütavazzî namaz kılıp kılmamasında şek ederse kılmamış demektir; vaktinde iade eder ve hakeza...

142. Hilâf-ı kıyas üzere olan nass mevridine iktisâr olunur.

Misali şehâdet-i Huzeyme maddesinde geçti.

143. Nehiy bizim indimizde meşruiyeti takrir eder.

Yani ef'âl-i şeriyyeden nehiy meşruiyyetin tekarrurunu iktiza eder. Ef'âl-i hissiyeden nehiy hissene makdûr olmasını iktiza eder. Umûr-u akliyeden nehiy şeran makdûr olmasını iktiza eder. Yoksa muhalden nehiy muhaldir.

144. Şer'an vâcib olan şey kazâya muhtaç olmaz.

Bu cihetle fesh-i beyde kazâ yani kâdînin hükmü şart olmaz. Lakin hibeden rücu kazâ-i kâdîye muhtaçtır. Hıyar-ı bölüğe tefrik dahi vâcib olmadıklarından kazâya muhtaçtırlar.

145. Vâcib vasf-ı selâmetle takyîd olunmaz mubah takyîd olunur.

Meselâ birkaç kimse ile bir evde yatan kimse salât-ı işâyı kılmak için uyandıktan rüfekasına kalkması zarar ederse de kılmalıdır. Lakin tatavvu oruçta rüfekasına zarar ederse tutmamalıdır.

146. Hâzırda vasıf lağv ve gaibde muteberdir.

Meydanda bulunan bir kır atı satan adam şu yağız atı sana bin kuruşa sattım dese icabı muteber olup yağız tabiri lağiv olur. Ama yedinde olmayan kır atı yağızdır diye satsa vasıf muteber olmakla bey münakid olmaz.

147. Velâyet-i hâssa velâyet-i âmmeden evladır.

Nikâhta veli kâdîye takaddüm eder.

148. Vâcib muayyene taalluk etmezse killet ve kesretle tefâvüt etmez.

Kırâat-i salât gibi ki İmâm-ı Azam indinde bir ayet miktarı Kur'an'la da namaz sahih olur.

149. Bazı vücûh-i müşterek re'y-i galible tercih olunur.

Çünkü müşterek, gerek sığada ve gerekse emâre ve delilde teemmüle muhtaçtır. Nitekim misali kitapta murûr eyledi.

150. Kasdı caiz olmayan şey tebean tasarrufa dahil olur.

Mebi olan dârın kapısı ve kenefi bey'a dahil olur gerek tasrih olunsun ve gerekse olmasın. "Bizzat tecviz olunmayan şey bittebaa tecviz olunur." Meselâ müşteri mebi kabz etmek için bayii tevkil etse caiz olmaz. Lakin iştirâ ettiği zahireyi ölçüp koymak için bayie çuvalı verir, o dahi zahireyi çuvala vaz edecek zımmen ve tebaan kabz bulunur.

151. Sükût-ı asl ile fer' sâkıt olur.

Meselâ asıl beri oldukda kefil dahi beri olur. Ferin sükûtuyla asıl sâkıt olmaz. Lakin bazı kere asıl sâbit olmadığı halde fer sâbit olur. Nitekim misali 301. sahifede murûr eyledi.

152. İntihâda muhtaç olunmayan şeye ibtidâda muhtaç olunur.

Hibede şüyû ibtidâda mani olur, intihâda olmaz. Meselâ mevhubun nısfının istihkakı gibi. Nitekim murûr eyledi.

153. Bi-kaderi'l-imbân şarta murâât lazımdır.

Meselâ mûdi vedîayı "hatununa verme" diye şart ederse eğer mûdi hatuna vermeden hıfz edebilirse vermemelidir.

154. Yemin daima nefy üzerine olur.

Bu cihetle yemin daima münkire ve şahit müddeîye lazım gelir.